

ระบบการเมืองสุโขทัย : การพิจารณาจากโครงสร้าง

ไม่ใช่คำกล่าวที่เกินจริงเลยว่า ยุคทองแห่งอำนาจทางการเมืองของสุโขทัย สิ้นสุดพร้อมกับการสิ้นรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง หลังช่วงเวลาแล้วสุโขทัยอยู่ในฐานะมหาอำนาจที่พัฒนาพัฒนาความเจริญสูงสุด ทั้งทางการทหารและการเมืองไปแล้ว ซึ่งทำให้ความพยายามฟื้นฟูอำนาจทางการเมืองในสมัยหลังไม่อาจสัมฤทธิ์ผลในแง่การพัฒนาเพื่อก้าวไปสู่สภาวะความเจริญเช่นที่เคยมีมาได้ การพิจารณาระบบการเมืองโดยดูจากลักษณะโครงสร้างจะทำให้เข้าใจสภาพการเมืองภายในของสุโขทัยว่ามีภารกิจองค์ประกอบและความสัมพันธ์กันเช่นใด ทั้งหมดนี้มีจุดเด่นหรือจุดอ่อนอย่างไรต่อความมั่นคง และเอื้อในการพัฒนาทางการเมืองเพียงไหนหรือไม่

การเมืองคืออะไร

การอธิบายความหมายทางการเมืองนี้ได้มีผู้พยายามแจกแจงมาแต่โบราณ จนมาถึงปัจจุบันความพยายามนี้ก็ยังคงกระทำกันอยู่ เพราะการเมืองจะมีขอบเขตความหมายและรายละเอียดการจ้ององค์ประกอบตามความซับซ้อนของสังคม ในหนังสือ Politics อริสโตเติลได้อธิบายว่าเมืองจะต้องมีลักษณะสำคัญบางประการ เช่น การเมืองย่อมเกี่ยวข้องกับอำนาจ อำนาจทางการเมืองต้องแตกต่างจากอำนาจอื่น องค์การทางการเมืองจะต้องมีอำนาจปกครองเป็นอธิปไตย คือมีอำนาจสูงสุดในชุมชนนั้น หน่วยการบริหารแห่งองค์การทางการเมืองนั้นจะต้องเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในกิจการต่าง ๆ ทุกกรณี บุคคลที่เป็นผู้บริหารซึ่งเป็นองค์ประกอบในหน่วยการบริหารจึงเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงในขั้นสุดท้ายไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับกิจการใด คุณลักษณะทางการเมืองจึงถอดไปด้วยปัจจัยที่เด่นชัดอย่างน้อยสองประการ คือ อำนาจ (authority) และการปกครอง (ruling)

แมกซ์ เวบเบอร์ ก็มีความเห็นคล้ายคลึงกับอริสโตเติลในข้อที่ว่าองค์กรทางการเมืองจะต้องมีอำนาจทางการปกครอง เพียงแค่เวบเบอร์ได้อธิบายเพิ่มหลักเกณฑ์ในรายละเอียดที่เพิ่มเติมไว้ว่า นอกจากองค์กรทางการเมืองจะมีอำนาจสั่งการแล้ว คำสั่งนั้นจะต้องมีผลใช้บังคับตลอดเวลาภายในอาณาเขตแห่งใดแห่งหนึ่ง ทั้งนี้โดยการใช้อำนาจบังคับของคณะเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง

ดังนั้นความคิดของอริสโตเติลและเวบเบอร์จึงสอดคล้องกันในข้อที่ว่า การเมืองจะต้องมีลักษณะผูกพันกับการปกครอง การมีอำนาจ และการใช้อำนาจ (rule - authority - power) และได้ขยายรายละเอียดออกไปว่าการเมืองจะต้องมีคุณลักษณะเพิ่มเติมอีกบางประการ เช่น อริสโตเติล เชื่อมั่นว่าความสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง พึ่งพาอาศัยตนเองได้ และความเพียงพอในตนเอง (self - sufficiency) เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นในทางการเมือง เวบเบอร์เองถือว่าการเมืองจะต้องเกี่ยวข้องกับรัฐสองประการ คือ ทั้งการปกครอง และดินแดน (อาณาเขต) กล่าวโดยสรุปตามความคิดเห็นทั้งของอริสโตเติลและเวบเบอร์ การเมืองจะต้องมีส่วนประกอบอย่างสมบูรณ์สามประการด้วยกัน คือ อำนาจการปกครอง อาณาเขตหรือดินแดน และความสามารถที่จะตั้งอยู่ได้ด้วยตนเอง ความหมายทางการเมืองนี้ค่อนข้างจะเข้มงวดและมีความหมายแคบ ถ้าพิจารณาจากสภาพทางการเมืองที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน แต่ค่อนข้างจะสื่อความหมายได้ก็กับสภาพการเมืองในระยะเริ่มแรกที่สังคมมีกฎระเบียบข้อบังคับยังไม่ซับซ้อนนัก อำนาจและการบริหารอยู่ในกลุ่มคนจำนวนน้อย ซึ่งจัดองค์กรในรูปของ สถาบันกษัตริย์และใช้อำนาจผ่านทางกลุ่มขุนนางข้าราชการ ซึ่งส่วนใหญ่ยังเป็นกลุ่มสมาชิกในราชวงศ์ และมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองเพียงเพื่อก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม การเมืองจึงเป็นสิ่งผูกขาดอยู่ในกลุ่มผู้บริหาร หรือผู้ดำเนินงานปกครอง ในปัจจุบันการเมืองเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น และเกี่ยวข้องกับกลุ่มบุคคลในระดับต่าง ๆ การเมืองอาจปรากฏในองค์กร หน่วยงาน หรือสมาคมต่าง ๆ ทั่วไป คำนิยามทางการเมืองปัจจุบัน จึงมีความหมายกว้างขวาง คือถือว่าการเมือง หรือระบบการเมืองเป็นแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เกี่ยวข้อง

กับอำนาจและการปกครองเป็นสำคัญ¹

การศึกษาระบบการเมืองโดยพิจารณาจากโครงสร้าง (Political Structure) จึงกระทำได้โดยศึกษาจากรูปแบบของอำนาจ การสืบทอดอำนาจ การจัดลักษณะการปกครอง และปัจจัยพื้นฐานที่จะทำให้หน่วยการเมืองนั้นดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างที่เพียงใด คือ พื้นฐานทางเศรษฐกิจ และการควบคุมกำลังคน ลักษณะความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในโครงสร้างทางการเมืองนี้จะป็นสิ่งทำให้เกิดความเข้าใจในพฤติกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นได้

การศึกษาเพื่อความเข้าใจระบบการเมืองของสุโขทัยซึ่งอาศัยแนวทางความหมายทางการเมือง และลักษณะโครงสร้างดังกล่าวข้างต้น จึงแยกพิจารณาในแต่ละหัวข้อดังนี้

3.1 สถาบันกษัตริย์ อันเป็นตัวแทนสถาบันบริหาร พิจารณาจากแนวความคิดเรื่องอำนาจซึ่งจะเป็นสิ่งกำหนดรูปแบบและฐานะของพระมหากษัตริย์ และการสืบทอดอำนาจซึ่งเป็นสิ่งแสดงความมั่นคงของสถาบันนี้

3.2 ลักษณะการปกครอง เพื่อให้เข้าใจถึงการควบคุมเมือง ซึ่งเป็นหน่วยการเมืองย่อย ว่ามีประสิทธิภาพเพียงพอแก่การรักษาอาณาเขตของรัฐไว้ได้อย่างไร

3.3 พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อบ่งบอกความเพียงพอในตัวเอง พื้นฐานทางเศรษฐกิจที่ดีจะนำความมั่งคั่งร่ำรวยมาสู่รัฐ ซึ่งจะเป็นสิ่งเสริมสำคัญต่อความมั่นคง และการแผ่ขยายอำนาจ

3.4 การควบคุมกำลังคน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการตั้งสมมติพลงทางการเมือง และประสิทธิภาพในการแผ่ขยายอำนาจคือการเกณฑ์กำลังคนมาเป็นทหารในยามที่

¹ดู เสน่ห์ จามริก, ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505), และ Max Weber, The Theory of Social and Economic Organization (New York: Oxford University Press, 1947).

ต้องการ

3.1 สถาบันกษัตริย์

3.1.1 อำนาจและที่มาแห่งอำนาจ

สังคมไทยคุ้นเคยกับอำนาจในความหมายของพลังลึกลับที่มีอยู่
แล้วในธรรมชาติโดยไม่ต้องการคำอธิบายใด ๆ ในภาษาไทยมีคำที่ใช้เกี่ยวกับอำนาจอยู่
หลายคำ คือ ฤทธิ์ อิทธิฤทธิ์ อำนาจภาพ มหิทธานภาพ ศักดา เกษ อภินิหาร และคำที่ใช้
เกี่ยวเนื่องกับอำนาจได้แก่ บุญ วาสนา บารมี คำเหล่านี้แสดงความเข้าใจที่มีต่อความ
หมายของอำนาจ ในลักษณะการสามารถบันดาลให้เกิดผลทั้งในทางให้โทษ และให้คุณ
ความคุ้นเคยและความเข้าใจดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้ในความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการนับถือผี
ผีคือตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของอำนาจที่มีอยู่ในธรรมชาติที่จะบันดาลให้เกิดความสมบูรณ์-
พูนสุข หรือทุกข์ยากก็ได้ จึงต้องมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติเอาใจด้วยการเซ่นสรวง
บวงสรวง ให้อำนาจนี้พอใจและบันดาลแต่ความสุขสมบูรณ์ พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ใช้อำนาจ
ในการปกครองบันดาลคุณหรือให้โทษแก่ผู้ใดก็ได้ ลักษณะของอำนาจจึงรับโอนมาจากลักษณะ
ของอำนาจที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ดังนั้นตามหลักการแล้ว พระมหากษัตริย์จึงทรงมีพระราช-
อำนาจเนื่องจากกฎแห่งจักรวาล อันเป็นต้นแหล่งแห่งอำนาจตามธรรมชาติสิงสถิตย์อยู่ใน
พระองค์ ลักษณะการสิงสถิตย์นี้มีพื้นฐานความผูกพันโดยอาศัยสิ่งเชื่อมโยง เช่น จากจารึก
หลักที่ 1 จะเห็นสิ่งเชื่อมโยงระหว่างอำนาจธรรมชาติและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์
ได้จากการที่สุโขทัยมีพระชะพุงผี ซึ่งเป็นใหญ่กว่าผีทั้งหลาย อันหมายถึงเป็นประธานแห่ง
อำนาจในธรรมชาติ พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่ใช้ในการปกครองให้บ้านเมือง
สงบสุขยังมีไม่เพียงพอ ต้องกระทำบูชาแก่พระชะพุงผี เพื่อเป็นหลักประกันว่าควรใช้อำนาจ
ของพระองค์จะทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอยู่ได้ตลอดไป

"เมืองหัวนอน เมืองสุโขทัยนี้ มีภูฎีพิหารบุ้ครุอยู่ มีสตรีคองส์ มีป่าพร้าวน ป่าลาง
มีป่าม่วงป่าขาม มีน้ำโลก มีพระชะพุง มีเทพยดาในเขาอันนั้นเป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้
ขุนผู้ใดถือเมืองสุโขทัยนี้แล้ว ไหว้ตีพัสลัญ เมืองนี้เที่ยง เมืองนี้ดี ผีไหว้ตีพัสลัญ ผีในเขา

อันบคุมบเกรง เมืองนี้หาย"¹

ในบางลักษณะไม่เพียงแต่มีอำนาจตามธรรมชาติสถิตย์อยู่เท่านั้น แต่ได้รวมองค์พระมหากษัตริย์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจักรวรรดิ หรืออำนาจนั้นด้วย เช่นอำนาจอันเป็นเทวราชาของกษัตริย์อยุธยา

ในสมัยสุโขทัยนอกจากร่องรอยความเชื่อมโยงอำนาจที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ตั้งเคม็งตั้งที่มีให้เห็นในจารึกหลักที่ 1 แล้วนั้น กล่าวได้ว่ารูปแบบและที่มาแห่งอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในสมัยสุโขทัยมีที่มาจากสองแหล่งด้วยกัน ประการแรกคือแนวความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา และประการที่สองความสามารถทางการเมือง

แนวความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา

พุทธศาสนาที่เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคมสุโขทัยคือพุทธศาสนาหินยาน-สังกาวงศ์ ซึ่งได้เผยแพร่เข้ามาในสุโขทัยประมาณช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 สัทธสังกาวงศ์นี้คือพุทธศาสนิกายหินยานที่ได้จากการสังคายนา - พระไตรปิฎกที่ประเทศลังกาในรัชกาลพระเจ้าปรักรกรมพาทูที่ 1 ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 1696 ถึง พ.ศ. 1729 คณะสงฆ์ในลังกาได้แตกแยกออกเป็น 3 คณะ ไม่รวมมือกันตั้งข้อรังเกียจต่อกันไม่ยอมรับร่วมทำสังฆกรรม ซึ่งนำไปสู่ความเสื่อมของพุทธศาสนา พระเจ้าปรักรกรมพาทูทรงอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกเพื่อฟื้นฟูศาสนาให้รุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่ง โดยมีพระราชประสงค์จะให้พระภิกษุรวมกันเข้าเป็นคณะเดียว คือมหาวิหาร และมีวัตถุประสงค์อย่างเคร่งครัด ในการนี้ทรงใช้วิธีการเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช คือทรงอาราธนาเจ้าอาวาสทั่วประเทศมาร่วมประชุมสังคายนาที่เมือง โปลงนาคูวะ

¹กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), หน้า 9. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิ์คุณ ณ สุสานวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย 8 เมษายน 2515).

ซึ่งเป็นเมืองหลวงในเวลานั้น และได้จัดพระภิกษุนั่งตามคณะของตน แล้วสอบถามความรู้ ความเข้าใจเรื่องพระวินัยบัญญัติ ทำให้ทรงได้พระธรรมวินัยที่ถูกต้องอันจะเป็นที่ยึดถือ ร่วมกันในหมู่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งได้รวมกันเป็นคณะมหาวิหาร พระสงฆ์คณะนี้มีชื่อเสียงเป็นที่ รู้จักว่าเป็นคณะที่มีวัตรปฏิบัติในพระวินัยเคร่งครัด ก่อให้เกิดศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ในเวลานั้น พุทธศาสนาในประเทศอินเดีย และในเอเชียอาคเนย์อยู่ในภาวะเสื่อมโทรมแม้ว่าพุทธศาสนาดินยานจะยังได้รับการปฏิบัติอยู่ทั่วไป และพุทธศาสนาแบบมหายานจะยังคงเป็นที่ยึดถือในราชสำนัก เมื่อวัตรปฏิบัติของสงฆ์คณะมหาวิหารก่อให้เกิดความศรัทธาน่ายึดถือเป็นแบบอย่าง คึงนี้ ทำให้เกิดความตื่นตัวในหมู่สงฆ์ในดินแดนแถบนี้ที่ปรารถนาจะให้พุทธศาสนาในดินแดนของตนดำรงอยู่อย่างถาวร พระสงฆ์ในดินแดนแถบนี้จึงเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัย และรับวัตรปฏิบัติของคณะมหาวิหารมาเป็นแบบอย่าง พระมหากษัตริย์ในดินแดนแถบนี้ต่างมีความปรารถนาจะส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยให้พระสงฆ์มีวัตรปฏิบัติเคร่งครัดและแตกฉานในพระไตรปิฎก เช่นเดียวกับคณะสงฆ์ในลังกา¹

พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ เข้ามาสู่ประเทศไทยครั้งแรกที่เมืองนครศรีธรรมราช ในสมัยพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราชที่ 1 พระพุทธคำเพียร เป็นผู้นำเข้ามาเผยแพร่ตามคำตรัสขอของพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราชที่แต่งตั้งเจ้าแก้วและพระราชสาส์นไปยังพระเจ้าปรักกรมพาดูสุโขทัยรับพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์โดยผ่านทางนครศรีธรรมราชนี้ ปรากฏหลักฐานในจารึกหลักที่ 1 ว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงทำบุญและยกย่องมหาเถรจากนครศรีธรรมราชมากกว่า คณะสงฆ์ที่มีอยู่ในสุโขทัย

"เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก พ่อขุนรามคำแหงกระทำโดยท่านแก่นมหาเถร สังฆราชเรียนจบปิฎกไตรยหลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรม-

¹ สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, "พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย" (วิทยานิพนธ์ - ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 12 - 14.

ราชมา...."¹

แม้การรับลัทธิลังกาวงศ์จะมีปรากฏให้เห็นเป็นทางการในสมัยพ่อขุนรามคำแหง แต่น่าเป็นไปได้ว่าได้เข้ามาในสุโขทัยตั้งแต่สมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์แล้ว อย่างไรก็ตามจากจารึกหลักที่ 1 ได้แสดงถึงนโยบายของรัฐที่ต้องการสนับสนุนลัทธิลังกาวงศ์ ถ้าพิจารณาเนื้อความในจารึกต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัยจะเห็นว่าจารึกนั้นทำขึ้นโดยมีจุดประสงค์หลักแสดงกิจกรรมที่ผู้จารึกได้กระทำในพุทธศาสนา และสะท้อนความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาให้เห็นอย่างชัดเจน

พุทธศาสนาลังกาวงศ์ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และหยั่งรากลึกลงในสังคมสุโขทัย และได้ผสมกลมกลืนครอบคลุมคติความเชื่ออื่น ๆ ที่เคยมีอยู่ในดินแดนแถบนี้ก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนาลังกาวงศ์อันได้แก่ คติความเชื่อท้องถิ่นของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น การถือเจ้าถือผี (animism) การบูชาที่สูง ฯลฯ ตลอดจนคติความเชื่ออื่น ๆ ที่เข้ามาในภูมิภาคนี้ เช่น ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาเถรวาท

ลัทธิลังกาวงศ์ได้นำ "คณะสงฆ์ใหม่" เข้ามาสู่สังคมสุโขทัย ซึ่งยึดถือในชีวิตความเป็นอยู่อย่างประหยัคง่าย ๆ และพอใจในที่สุด วิเวก เพราะมีจุดมุ่งหมายจะปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อให้ถึงภาวะหลุดพ้นอันปลดจากทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้น เพราะยังมีชีวิตเวียนว่ายในวัฏสงสารนี้ คณะสงฆ์ใหม่จึงไม่ได้ชุมนุมกันอยู่แต่ในเมืองได้ออกไปเป็นพระประจำหมู่บ้าน จำพรรษาในวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางการศึกษาและกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ ในแต่ละชุมชนนั้น² ลักษณะสำคัญของคณะสงฆ์ในลัทธิลังกาวงศ์คือการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยชุด

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1..., หน้า 9.

² เฮนรี เจ. เบเนตา, "โครงสร้างประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์," แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ จุดสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 1 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2520): 23.

เดียวกัน ดังนั้นผลที่เกิดแก่สังคมสุโขทัยประการหนึ่งคือเนื้อหาหลักธรรมที่เผยแพร่ในหมู่ประชาชนย่อมเป็นการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในแนวคิดต่าง ๆ ทางศาสนาให้เป็นที่ยอมรับร่วมกันในหมู่ประชาชน

นอกจาก คณะสงฆ์ใหม่แล้วลัทธิลังกาวงศ์ยังได้ก่อให้เกิดประชาคมทางศาสนา กิ่งเสมอภาคโดยเหตุที่ลัทธินี้ได้ดึงประชาชนให้เข้ามาร่วมในระบบความเชื่อเดียวกัน มีความเข้าใจในสิ่งเดียวกันกับพระมหากษัตริย์ เพราะแม้ฐานะทางสังคมจะมีความแตกต่างกันมากระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชน แต่อย่างน้อยแม้ในชั่วระยะเวลาอันสั้น พระมหากษัตริย์ และประชาชนต่างมีฐานะ เป็นพุทธศาสนิกชน และกระทำกิริยาบุญในพุทธศาสนาแบบเดียวกัน

ดังนั้นแม้พระราชอำนาจพระมหากษัตริย์จะมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ แต่การรับคติแนวคิดทางการ เมืองของพุทธศาสนามีผลผูกพันลึกซึ้งซึ่งมากกว่าในแง่ เป็นรูปแบบที่เป็นที่ยอมรับ และเข้าใจร่วมกันของคนส่วนใหญ่ในสังคม และได้ทำให้อำนาจของพระมหากษัตริย์มีผล สมบูรณ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง เพราะเป็นอำนาจที่จะเกิดจากการยอมรับจาก ประชาคมภายใต้การปกครองนั้น

แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐและสังคมในอัครคัมภีร์สุตตร

แนวความคิดทางการ เมืองในคติพุทธศาสนามีปรากฏอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก (ทัชฌิกาย) หมวด อัครคัมภีร์สุตตร¹ เป็นพุทธศาสนิกชนเกี่ยวกับกำเนิดของโลก จักรวาล และ มนุษย์

¹พระปริยัติเวที, พระไตรปิฎกฉบับแปล ย่อ พระสูตรตันตปิฎก (ทัชฌิกาย) (พระนคร: โรงพิมพ์สี่หวง, 2501), หน้า 253 - 262. (พิมพ์เนื่องในงานทำบุญอายุครบ 6 รอบของท่านเจ้าคุณพระวิบูลยาพิศาลเถร (บุญมั่น) มุนิตาสยเถระ 15 - เมษายน 2502).

โลกที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สุครเป็นสิ่งที่แทนความไม่เที่ยงเพราะ เป็นสิ่งที่มีการเกิด-ดับ มีความเจริญ ความเสื่อม สภาวะจักรวาล ในขณะที่โลกเกิดนั้น มีคมน มีแต่น้ำ ไม่มีดวง - อาทิตย์ ดวงจันทร์ จนเมื่อเวลาผ่านไป เกิดง้วนดินจับตัวขึ้นบนผิวน้ำส่งกลิ่นหอม เทวดาในชั้นพรหมได้กลิ่นอันยวนใจจึงพากันลงมาริโลกง้วนดินความเป็นทิพย์จึงหมดไป ไม่อาจลอย-ลอยไปในอากาศได้จึงต้องลดภาวะลงมาเป็นมนุษย์อาศัยอยู่บนโลก นับตั้งแต่นั้นจึงเกิดดวง-อาทิตย์และดวงจันทร์ เป็นจักรวาลโดยสมบูรณ์

ในระยะแรก ๆ ความเป็นอยู่ยังอุดมสมบูรณ์ มีข้าวสาส์ซึ่งเกิดขึ้นเองไม่ต้องไถ-หว่าน ไม่ต้องหุงต้ม ท่อมามนุษย์ที่อยู่ร่วมกันนี้มีความประพฤติกี่เสื่อมทรามลง เป็นลำดับ ความเสื่อมแต่ละขั้นนำความลำบากมาสู่มนุษย์ เพราะความเป็นอยู่ไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนแต่ก่อน มนุษย์ต้องหุงหาอาหารเองเริ่มเก็บสะสมอาหาร มีเพศหญิง เพศชาย และยินดีในการเสพย์เมถุน สถาบันครอบครัวเริ่มจากจุดนี้เพราะต้องสร้างบ้านเรือนเป็นที่กำบัง ความชั่วของมนุษย์เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ มีการลักขโมย แย่งชิง และปักปันเขตแดนกันขึ้น ในที่สุดมีผู้คิดตั้งหัวหน้าทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองและรักษาทรัพย์สิน

หัวหน้าหรือผู้ปกครองคนแรกมีชื่อว่า "มหาสมมติ" หรือ "มหาชนสมมติ" เพราะเป็นผู้ได้รับมอบหมายจากคนทั้งปวง ผู้ที่มีคุณสมบัติควรแก่การเป็นมหาสมมติ คือ ผู้ที่มีความสง่า รูปร่างงาม และแข็งแรงที่สุด หน้าที่ของมหาสมมติคือเป็นเจ้าปกครอง ที่นา เพราะเหตุนี้ จึงได้นำอีกอย่างหนึ่งว่ากษัตริย์ซึ่งมาจากคำว่า เกษตร แปลว่าผู้-ปกครองและคุ้มครองนา และสามารถลดโทษและให้บำเหน็จแก่ผู้ทำความผิด และผู้ทำ ความชอบ เพื่อตอบแทนการะกิจนี้ ประชุมชนจะแบ่งพืชพันธ์ที่เก็บเกี่ยวได้ให้ส่วนหนึ่ง

แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐ สังคม และกษัตริย์ในอัครคัมภีร์สุครตามเนื้อความใน พระไตรปิฎก สรุปได้ดังนี้คือ

1. รัฐ และสังคม เกิดขึ้นจากกิเลสที่เพิ่มพูนขึ้นของมนุษย์เอง การอดกลั้น ต่อความหอมหวานของง้วนดินไม่ได้เป็นกิเลสที่นำความเสื่อมมาสู่มนุษย์เป็นครั้งแรกและ

มีผลให้มนุษย์หมดภาวะเทวดาในชั้นพรหม ต้องลงมาเกิดอกถัวกับจันดิน แต่ความบริสุทธิ์
สะอาดในจิตใจยังมีอยู่ ซึ่งถ้าภาวะสภาพจิตใจนี้ไว้ได้ รัฐ สังคม และทรัพย์สินส่วนบุคคล
ต่าง ๆ ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องจำเป็นเพราะมนุษย์ปล่อยให้จิตใจเสื่อม
ลง เพราะกิเลสต่าง ๆ

2. สถาบันกษัตริย์ ตั้งอยู่บนข้อตกลง หรือสัญญาประชาคมระหว่างผู้ปกครอง
และประชาชนว่าต่างมีหน้าที่ต่อกัน

3. ตามข้อตกลงนี้ กษัตริย์จะต่างจากประชาชนเพราะหน้าที่ และจะทำหน้าที่
ของตนได้ก็โดยการลงโทษเท่านั้น¹

จะเห็นได้ว่าแนวคิดแต่เดิมในอักษุณสูตรนั้นเห็นรัฐเป็นผลจากความเสื่อมของ
มนุษย์ และผู้นำชุมชนทำหน้าที่ตามความจำเป็นของสังคมในระยะเริ่มแรกนั้น ในคัมภีร์ทาง
พุทธศาสนาซึ่งรจนาขึ้นในชั้นหลัง ได้พัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์เพิ่มเติมขึ้นอีก
กล่าวคือ

1. แม้ว่ารรัฐจะเป็นผลจากความเสื่อมของมนุษย์แต่เพราะแก่นความคิดเกี่ยวกับ
ชีวิตในพุทธศาสนาเห็นชีวิตเป็นสิ่งไม่มีสาระ ประงแต่่งขึ้นจากกิเลส อันทำให้เกิดทุกข์
หัวใจสำคัญของหลักธรรมในพุทธศาสนา คือ อริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ
มรรค นั้นเป็นวิถีทางที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แนะว่าเป็นหนทางเห็นทุกข์ และดับทุกข์ จุดหมาย
ในชีวิตที่ดี ที่ถูกต้องตามคติพุทธศาสนาคือการมุ่งสู่นิพพาน ซึ่งต้องอาศัยการบำเพ็ญสมาธิ
ภาวนา อันยากแก่การที่คนทั่ว ๆ ไปจะทำได้ มนุษย์จึงต้องสะสมบุญ เพื่อสร้างบารมีให้
ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ชีวิตในปัจจุบันจึงมีคุณค่าในแง่เป็นทางผ่านจากจุดหนึ่งไปสู่จุดหมายปลายทางคือ
พระนิพพาน รัฐในความคิดที่เพิ่มขึ้นใหม่นี้แม้จะมีจุดกำเนิดจากความเสื่อมก็เป็นในที่ที่มนุษย์จะ

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "พงศาวดารอยุธยาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์,"

รวมบทความสมาคมสังคมศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2521), หน้า 224.

ฟื้นฟูความดี สิ่งสมบารมี เพื่อเป็นปัจจัยไปสู่นิพพานในวันข้างหน้า

2. โดยเหตุที่รัฐเป็นแหล่งสะสมบารมีเช่นนี้ ผู้ที่เป็นกษัตริย์จึงนอกจากจะเป็นผู้มีรูปงาม มีกำลังเข้มแข็ง และมีสติปัญญามากกว่าผู้อื่น แล้วยังต้องเป็นผู้สั่งสมบารมีไว้มากที่สุด จึงได้มาอยู่ในสถานภาพชีวิตที่ดี ที่แตกต่างจากผู้อื่น และปกครองผู้อื่น

3. แนวความคิดเกี่ยวกับ "มหาสมมติ" ซึ่งได้รับเลือกจากประชาชนได้วางหน้าที่ไว้ให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้รับผิดชอบการตั้งปวงทั้งในแง่บำเหน็จบูชาสูงสุด และประชาชนจะให้ผลผลิตเป็นการตอบแทนนั้น ภาระหน้าที่ของกษัตริย์ที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่จึงต้องดูแลให้ประชาชนอยู่ในศีลธรรม การจะทำหน้าที่เช่นนี้ได้กษัตริย์จะต้องเป็นผู้รู้ธรรมปกครองโดยธรรม และทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา โดยการสร้างบุญสถาน ปกครองและบำรุงคณะสงฆ์¹

แนวความคิดเกี่ยวกับรัฐ และสังคมในพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาข้างต้น เป็นที่รับรู้เข้าใจ และยึดถือปฏิบัติในสังคมสุโขทัย จารึกในสมัยสุโขทัย ร่องรอยโบราณสถาน โบราณวัตถุ แสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปอย่างยิ่งทั้งพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ ขุนนาง และประชาชนโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว กิจการบุญใด ๆ จะกระทำได้ - เหมือนกันทั้งชนชั้นสูงและประชาชน ยกเว้นการบูชาพระธาตุ การสถาปนาพระบาทที่เป็น กิริยาบุญเฉพาะของพระมหากษัตริย์ เพื่อแสดงบารมีของพระองค์ การเสด็จเห็นชีวิตเป็นเพียงทางผ่านเพื่อสะสมบุญไปสู่นิพพานสะท้อนให้เห็นในคำอธิบายจากศิลาจารึกต่าง ๆ เช่น

ในศิลาจารึกหลักที่ 44 พอยึดตะคะไคทำบุญถวายสิ่งของ เครื่องใช้แก่พระภิกษุสงฆ์ โดยมีความปรารถนาว่า "ทำบุญทั้งนี้... ขอสุแก่โสดาปัตติผลหมายเข้าไปในนิพพาน"²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 224 - 225.

² กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2512), หน้า 59.

หรือสมเด็จพระศรีศรัทธาราชจุลามาณีได้ออกบวชเพราะ

"ปรารถนาเป็นพระพุทธรูป... จึงหนีเนตกรรมออกจากรัตนภูมิสพายมาต" ¹

นอกจากนี้ยังมีคำอธิษฐานให้ได้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอริยมเหตไตรย เช่น สมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ ทรงสร้างวัดโคกโกกรามเพื่อ

"ขอให้ได้สร้างธรรมอันประเสริฐของพระพุทธรูปเมตไตรยอีกทั้งขอให้ข้าพเจ้า ได้สะสมบุญสมภาคทั้ง 3 ประคองประทับตราไว้ ขอพระพุทธรูปเมตไตรยพระองค์นั้น จงสรรเสริญยกย่องข้าพเจ้าในท่ามกลางที่ประชุมพุทธบริษัท" ²

ในจารึกหลักที่ 48 กล่าวถึงความประสงค์ของผู้จารึกว่า "หนังสือนี้ผู้ขอเจ้าสามิหรพงศ์ เขียน ขอลงขอให้ทันพระพุทธรูปศรีอาริยมเหต" ³ เป็นต้น

พระศรีอารยหรือพระศรีอริยมเหตไตรยนี้คือพระพุทธรูปเจ้าองค์ที่ห้าของกบปี่นี้ จะเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตต่อจากพระสิทธัตถะ ที่อธิษฐานขอให้เกิดหันศาสนาพระศรีอารย ก็เพื่อจะได้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์อันเป็นทางนำไปสู่นิพพาน ⁴

ความคิดเกี่ยวกับกบฏริษัฏฐธรรม ปกครองโดยธรรม และอุปถัมภ์พุทธศาสนา ปรากฏอยู่ในจารึกสมัยนั้น เริ่มตั้งแต่ต้นสมัยสุโขทัยในจารึกหลักที่ 2 ยกย่องพ่อขุนรามคำแหง ว่า "ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ผู้หนึ่ง ชื่อพ่อขุนรามราชปราชญ์ธรรม..." และยกย่องพระมหากษัตริย์ราชธานีไทยว่า "หลานพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ผู้หนึ่งชื่อธรรมราชาพุทธ ภูมิธรรมมี-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

² กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2513), หน้า 56.

³ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 80.

⁴ สุภาพรรณ ฌ บางช้าง "พุทธศาสนา...", หน้า 28.

ปรีชาแก่งมบ่มักกล่าวดีเลย¹ พฤติกรรมของพ่อขุนรามคำแหงแสดงการปกครองที่ยึดการปฏิบัติตามความชอบธรรม คือการสงเคราะห์ประชาชนด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ไม่เก็บภาษีจังกอบ ไม่ฆ่าฟันเขลยศึกกดขี่อนุเคราะห์ด้วยเงินทองกำหนดความชอบธรรมในการสืบทอดทรัพย์สิน ด้วยการให้ลูกได้รับทรัพย์สินของพ่อสืบไป

"ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล ล้มตายหายกว่าเหยาเรือนพ่อเชื้อเลือดคำมัน ข้างขอลูกเมีย เยีย ข้าว ไพรฟ้า ข้าไทย ป่าหมากป่าพลู พ่อเชื่อมั่นไว้แก่ลูกมันสิ้น"²

มีความยุติธรรมในการพิจารณาข้อขัดแย้งโดยไม่เลือกว่าเป็นพระราชวงศ์ขุนนาง หรือประชาชน

"ไพร่ฟ้า ลูกเจ้าลูกขุน ฉิแลฉีกแตกแสกว้างกัน สนวนดูแลแจ้งแจ้งความแก่ข้าด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน"³

"ขคารหิน" ที่ทรงสร้างไว้กลางไม้ตาลเพื่อให้"ฝูงปู่ครู เถร มหานธร"ชั้นนี้แสดงธรรมในวันพระ และทรงใช้นั่งปรึกษาข้อราชการกับขุนนางข้าราชการ⁴ เป็นสัญลักษณ์ของการ เป็นกษัตริย์ที่ทรงปกครองบ้านเมือง และเป็นผู้ดูแลปลูกฝังศีลธรรมให้แก่ประชาชน

ความสำคัญของคติแนวความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนาในฐานะเป็นที่มาแห่งอำนาจทางการ เมืองปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 28.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

³ เรื่องเดียวกัน.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

* ขาแปลว่าเขาทั้งสอง.

เพราะได้มีบทบาทต่อการเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองให้แก่พระองค์

สภาพการณ์ทางการเมืองภายในและภายนอกสุโขทัยในรัชกาลพระมหาธรรม-
ราชาธิไท เปลี่ยนแปลงไปจากรัฐกาลพ่อขุนรามคำแหงมาก สภาพการเมืองภายในนั้นก่อน
พระองค์จะขึ้นครองราชย์บ้านเมืองอยู่ในสภาพแตกแยกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย การขึ้น
ครองราชย์ของพระองค์จึงไม่ราบรื่นนัก ดังปรากฏหลักฐานในจารึกหลักที่ 4 วัดป่ามะม่วง
ว่า

...มหาศักราช 1269 ศกคุณ พระบาทกัมร เองอัญญาไทยราชเป็นพระราชนัดดา
ของพระบาทกัมร เองอัญศรี รามราช เสด็จนำพลพยุหเสนาทั้งหลายออกมาจาก
เมืองศรีสัตนาโดยมารีบแดงพลโยธา... มีพระบันฑูรให้พลเสนาทั้งหลายล้อม
ประทุ เอาขวานประหารศัตรูทั้งหลาย บัดนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเสวย-
ราชย์ ไอศูรยาศิปัตย์ ในเมืองสุโขทัยแทนพระบิดา พระไอยกา...."¹

น่าจะ เป็นไปได้ว่าเมื่อสิ้นรัชกาลพระยাজั้วนำถมอาจมีผู้ยึดอำนาจที่เมืองสุโขทัย
พระมหาธรรมราชาธิไทซึ่งครองราชย์อยู่ที่ศรีสัตนาลัยตั้งแต่พ.ศ. 1882 เพื่อรอกการขึ้น -
ครองราชย์จึงต้องนำทหาร เสด็จมาปราบปรามป้องกันสิทธิของพระองค์แล้วจึงขึ้นครองราชย์
จากเหตุการณ์นี้แสดงว่าสถานการณ์ภายในไม่สงบนัก

ส่วนสภาพการเมืองภายนอกจากการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองของสุโขทัย
ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ทำให้พัฒนาการทางการเมืองในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอน
ล่างหยุดชะงักอยู่ระยะหนึ่ง ภายหลังรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ
ทางการเมืองภายในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างคือความสำเร็จในการรวมตัวกันทาง
การเมืองระหว่างแคว้นสุวรรณภูมิและแคว้นอโยธยาเข้าเป็นหน่วยการเมืองเดียวกัน ความ
สำเร็จครั้งนี้ทำให้มีการสร้างศูนย์การเมืองแห่งใหม่ขึ้นที่อโยธยาในปี พ.ศ. 1893 ซึ่งพื้นที่ที่
ตั้งก็มีอาณาเขตตลอดฟากตะวันตกและตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ทางใต้รวมเขตแดน
ของนครศรีธรรมราชไว้ได้หมด อโยธยาเริ่มแผ่อำนาจขึ้นมาทางเหนือคือสุโขทัยในรัชกาล-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

พระมหาธรรมราชาลิไทนี้ โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ยึดเอาเมืองพิษณุโลกของสุโขทัยไว้ได้ แล้วทรงให้วัดทิศเอกอำนวยการหรือขุนหลวงพ่องั่ว ซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้าของเมืองสุพรรณบุรี ขึ้นมาครองพิษณุโลกก่อนที่พระมหาธรรมราชาลิไทจะทรงแต่งบรรณาการไปทูลขอคืน¹ ทางด้านทิศเหนือลานนาไทยซึ่งจากการตกลงแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างพ่อขุนรามคำแหงและพ่อขุนมังรายในปี พ.ศ. 1830 แล้วนั้นได้แผ่อิทธิพลออกไปทางตะวันตกจนถึงพุกาม² เมื่อมาถึงรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทได้มีร่องรอยในตำนานมูลศาสนาว่าเมืองตากได้ตกเป็นของลานนาไทยแล้ว³ สุโขทัยจึงอยู่กึ่งกลางระหว่างรัฐที่กำลังแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองซึ่งนับว่าอยู่ในสภาวะที่ล่อแหลมมากจากสภาพการณ์ทางการเมืองภายในและภายนอกดังที่กล่าวมานี้ พระมหาธรรมราชาลิไทจึงต้องประสบปัญหาการสร้างความมั่นคงภายในและการดำรงฐานะของรัฐในท่ามกลางการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองจากรัฐทางเหนือและใต้

เพื่อรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นมีความมั่นคงทางการเมืองภายในนอกเหนือจากการที่ทรงปราบปรามเมืองที่แตกแยกไม่ยอมขึ้นกับอำนาจและอาจ "...แต่งให้ขุนที่ขุนน้องลูกหลาน..."⁴ ไปครองเมืองที่ไม่ยอมอ่อนน้อมเหล่านั้นแล้ว ยังทรงเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างบุคลิกภาพของพระองค์ให้เป็นที่ยอมรับของบรรดาขุนต่าง ๆ และประชาชนในรัฐสุโขทัย การเสริมสร้างนี้ได้ทรงยึดแนวทางการเป็นกษัตริย์

¹ร.ศ.ท.แสง มนวิthur ผู้แปล, ชินกาลมาลีปกรณ์ (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุง-นุกุลกิจ, 2501), หน้า 102 - 103.

²ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า 23 - 24.

³พระพุทธรูปพุกามและพระพุทธรูปพุกาม, ตำนานมูลศาสนา (พระนคร: โรงพิมพ์ - พระจันทร์, 2517), หน้า 209.

⁴กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 2, หน้า 47.

ที่ดี ภูมิที่ประเสริฐตามคติแนวความคิดทางการเมืองของพุทธศาสนา ดังที่พ่อขุนราม-
คำแหงได้ทรงกระทำมาแล้ว การเตรียมพระองค์ได้เริ่มตั้งแต่ยังทรงครองราชย์ที่ศรีสัชชนาลัย
เพื่อแสดงว่าพระองค์ทรงเป็นผู้รู้ธรรม เมื่อครองศรีสัชชนาลัยได้ 6 ปี ซึ่งตรงกับปี พ.ศ.
1888 พระองค์ได้นิพนธ์วรรณคดีทางพุทธศาสนาเรื่อง "ไตรภูมิพระร่วง" ขึ้น

"และเจ้าพระญาเลไทยได้เสวยราชสมบัติในเมืองสัชชนาลัยอยู่ได้ 6 เข้า
จึงได้ไตรภูมิ ถาภูมิใส่เพื่อใด ใส่เพื่อมีอัครพระอภิธรรมและจะใคร่เทศนาแก่พระมารดา
ท่าน..."¹

และได้อธิบายเหตุที่ท่านเป็นผู้รู้ธรรมถึงขั้นแตกฉาน สามารถนิพนธ์หนังสือที่นับว่า
เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเพราะ

"ท่านนั้นทรงพระปฏิภาณไตรธรรม ชะ ได้ฟังได้เรียนแต่สำนักนี้พระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย
คือว่า มหาเถรมุนีฟังเป็นอาทิครูมเรียนแต่พระอโณมทัสสี และพระมหาเถรพงษะเจ้าบางยา
พระมหาเถรปัญญาญาณพันธสา เรียนแต่ราชบัณฑิตยผู้ 1 ชื่ออุปเสนราชบัณฑิตยผู้ 1 ชื่อทราย
ราชบัณฑิตย เรียนแต่ใกล้ด้วยสารพิไลโดยแต่พระมหาเถรพุทธโฆสอาจารย์ในเมืองทริภุญไชยา"²

เพื่อเน้นบารมีสูงสุดที่กษัตริย์พึงมีพระมหาธรรมราชาลิไททรงแก้ไขฐานะพระมหา-
สมมติราชไว้ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้จากมหาชนสมมติให้เป็นพระโพธิสัตว์³ ซึ่งได้ทรง -
กระทำให้สมบูรณ์ตามความคิดด้วยการทรงผนวช ณ วัดป่ามะม่วง ใน พ.ศ. 1904 ดังที่ได้
ทรงตั้งสัตย์อธิษฐานต่อการทรงผนวชไว้ว่า "ทรงตั้งสัตย์อธิษฐานว่าฉลนุญที่อาตมาบรรพชาอุปสมบท

¹พระมหาธรรมราชาลิไท, ไตรภูมิพระร่วงของพระญาลิไท (พระนคร: คลังวิทยา, 2515), หน้า 9.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 10 - 11.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 311 - 312.

ต่อพระศาสนาพระพุทธเป็นเจ้าคราวนี้ อาตมาไม่ปรารถนา จักรพรรดิสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ ปรารถนาเป็นองค์พระพุทธเจ้านำสัตว์ทั้งหลายข้ามไตรภพนี้เทอญ"¹

ฐานะของพระมหากษัตริย์ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทจึงยกขึ้นสูงกว่าสมัย พ่อขุนรามคำแหง เพราะได้มีฐานะ เป็น เสมือนพระพุทธ

"... จงเป็นพระพุทธ จงจักเอาฝูงสัตว์ทั้งหลายข้ามสังสารทุกข์"²

การปกครองโดยธรรมได้นำมาเน้นให้ชัด เจนว่าเป็นธรรมจากพุทธศาสนา

"เป็นเจ้าเป็นขุนนั้นด้วยกำลัง....ราชขอด้วยศัพทพิชราชธรรม"³

ความสำคัญของการประพฤติตามธรรมนี้จะเป็นสิ่งกำหนดความยืนยาวในการ ครองอำนาจ

"ขุนผู้ใดกระทำชอบด้วยธรรมดังอัน ขุนผู้นั้น....กินเมืองเหินนานแกมม ผู้ใด กระทำชอบด้วยธรรมดังอันขุนผู้นั้นนับมียืนเยิง เหิงนานเอย"⁴

การ แสดงออกซึ่งความ เป็นปึกแผ่นและอำนาจทางการ เมืองที่มีอยู่อย่างเต็มเปี่ยม ในรัฐสุโขทัยของพระองค์ปรากฏอยู่ในจารึกหลักที่ 8 เขาสุมนกูฏ ซึ่งแสดงการยกไพร่พล มานมพระบาท

"นมน ย่อนำคนทั้ง-งหลายกระทำนุธรรมบ่ขาดสักเม็ด-อ อยู่ในสองแควได้เจ็ด เข้า จึงนำพลมา มีทั้งชาวสระหลวง สองแคว ปากยม พระบาง ชากังราว สุพรรณภาวน-ครพระชุม เมืองไ...เมืองพาน เมือง...เมืองราก เมืองสะคำ เมืองหล่มบาจายเป็น บริหาร จึงชี้-นมานมพระบาทอันตนหากประคิมฐานแต่ก่อนเหนือจอมเขาสุมนกูฏนี้"⁵

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 59.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118 - 119.

เมืองที่เอ่ยชื่อไว้เป็นเมืองในขอบเขตรัฐสุโขทัยสมัยพระองค์ซึ่งนับว่าจำนวนคนที่ทรงเกณฑ์ยกมาไหว้รอยพระพุทธรูปจะต้องมีจำนวนมหาศาล และด้วยผู้นำที่ได้แสดงความเป็นเกียรติยศตามอุดมคติทางพุทธศาสนาให้เป็นที่ประจักษ์แล้วเท่านั้นจึงจะกระทำปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกันทางการเมืองระหว่างแหล่งที่มาแห่งอำนาจและการแสดงออกซึ่งอำนาจเช่นนี้ได้

การที่พระมหากษัตริย์ราชธานีไทยทรงเสริมสร้างความเป็นธรรมราชาของพระองค์และทรงสร้างสุโขทัยให้เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาลังกาวงศ์เหมือนเมื่อครั้งรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงนั้นน่าเชื่อถือได้ว่าทรงมีจุดมุ่งหมายให้สุโขทัยเป็นที่ยอมรับของรัฐอื่น ๆ เพื่อต้านกระแสการแผ่ขยายอำนาจจากลานนาไทยและอยุธยา ในช่วงก่อนรัชกาลพระมหากษัตริย์ราชธานีไทย พุทธศาสนาได้เฟื่องฟูอย่างมากที่โยชยา พระสุมนะเถระและพระอโนมทัสสีแต่แรกยังต้องไปศึกษาพระไตรปิฎกที่นั่น ในรัชกาลพระมหากษัตริย์ราชธานีไทย พุทธศาสนาได้เฟื่องฟูขึ้นอีกแห่งหนึ่งคือที่นครพินในประเทสพม่า ได้ทรงส่งพระสุมนและพระอโนมทัสสีไปบวชอีกครั้งหนึ่งที่นี่เพื่อเรียนพระไตรปิฎกกับพระมหาเถรผู้มีชื่อเสียงในความรู้และวัตรปฏิบัติ พระมหากษัตริย์ราชธานีไทยเองนั้นได้โปรดให้ราชบัณฑิตไปอาราธนามหาสามีลังกราช พระสงฆ์ผู้ทรงความรู้จากลังกาซึ่งมาพำนักอยู่ที่นครพิน ให้มาเผยแผ่ธรรมะที่สุโขทัย และทรงให้เป็นพระอุปถัมภ์เมื่อคราวที่ทรงผนวช พระภิกษุของสุโขทัยที่ได้บวชเรียนพระไตรปิฎกเพิ่มเติมมาจากนครพินนี้ได้ถูกส่งไปเผยแผ่ศาสนายังแคว้นต่าง ๆ คือ พระสุวรรณคีรีไปหลวงพระบาง พระปิยทัสสีไปโยชยา พระเวสสฎไปเมืองน่าน¹ การสร้างความยอมรับแก่แคว้นต่าง ๆ นั้นนับว่าประสบผลตามที่มุ่งหมายกับลานนาไทย เมื่อพระเจ้ากือนามหาราช ของเชียงใหม่ ได้ส่งทูตมาขอพระสุมนะเถระให้ขึ้นไปเผยแผ่ศาสนายังลานนาไทยกับพระมหากษัตริย์ราชธานีไทย พระสุมนะเถระได้เดินทางไปเชียงใหม่พร้อมกับนำพระบรมสารีริกธาตุที่ท่านขุดได้ที่เมืองปางจา เมืองร้างที่อยู่ระหว่างเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยไปด้วย พระเจ้ากือนาทรงมีจิตศรัทธา ประารถนาจะสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุ ซึ่งพระสุมนได้ชักชวนให้มาสร้างที่เมืองตาก

¹ พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ, ตำนานมูลศาสนา, หน้า 192 - 202.

เพื่อให้ทั้งชาวสุโขทัยและลานนาไทยได้มาร่วมนมัสการ และได้ขอให้พระเจ้ากือนาทัง
 ษิตีเสถียรของท่านไปกินเมืองตากเพื่อดูแลเจดีย์บรรจุพระธาตุนครของพระองค์¹ นับว่า
 สุโขทัยได้มีอิทธิพลเหนือเมืองตากได้ตั้งเดิมอันเป็นผลทางการเมืองที่ได้รับเนื่องจาก
 การยอมรับความเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท² ส่วน
 ของอยุธยานั้นก็เห็นได้ว่ายังไม่อาจใช้นโยบายรุนแรงได้ จนตลอดรัชกาลพระมหา
 ธรรมราชาลิไท

ความสำคัญของพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นแหล่งที่มาแห่งอำนาจจึงแสดงให้เห็น
 เห็นจากความพยายามของฝ่ายปกครองที่ปลูกฝังความเชื่อทางพุทธศาสนาลงในสังคม
 ให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความพยายามพัฒนารูปแบบและฐานะของกษัตริย์
 จากความเป็นปราชญ์ธรรม ดังเช่นพฤติกรรมของพ่อขุนรามคำแหง ให้มีรูปแบบที่แน่นอน
 ว่าเป็นธรรมราชาเพราะทรงรอบรู้ในพระไตรปิฎกเท่ากับพระสงฆ์ ในสมัยพระมหาธรรม
 ราชาลิไท แนวความคิดทางการเมืองในพุทธศาสนาจึงเป็นแหล่งที่มาของอำนาจ และเสริม
 สร้างอำนาจให้แก่ฝ่ายปกครอง สิ่งนี้เป็นลักษณะเฉพาะของสถาบันกษัตริย์ในสมัยสุโขทัย

ความสามารถทางการรบ

ความเป็นนักรบที่สามารถเป็นที่มาแห่งอำนาจแหล่งหนึ่งของกษัตริย์ใน
 สมัยสุโขทัย ที่มาแห่งอำนาจนี้เป็นลักษณะโดยทั่ว ๆ ไปของกษัตริย์ในสมัยก่อนซึ่งการมี
 อำนาจแสดงออกอย่างตรงไปตรงมาด้วย การใช้กำลัง เป็นขั้นตอนเบื้องต้นของการได้
 มาซึ่งอำนาจเหนือผู้นำเมืองอื่น ๆ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้แสดงพฤติกรรมนี้ไว้ว่า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 209.

² พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, "บทบาทของพระมหาธรรมราชาลิไท : ศาสนา
 และ/หรือการเมือง," เมืองโบราณ 5 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2521) : 27 - 34.

เมืองต่าง ๆ มักมีเรื่องทะเลาะวิวาท แย่งชิงไพร่กันอยู่เสมอ เนื่องจากปัญหาเขตแดน ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน มังรายจึงต้องยกทัพออกรวบรวมเมืองเหล่านี้ไว้ในอำนาจเพื่อยุติปัญหาดังกล่าว การสงครามกับพ่อขุนสามชนในรัชกาลพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ คือตัวอย่างของการสร้างความยอมรับทางการเมืองโดยการพิสูจน์ให้เห็นถึงความสามารถในการรบ

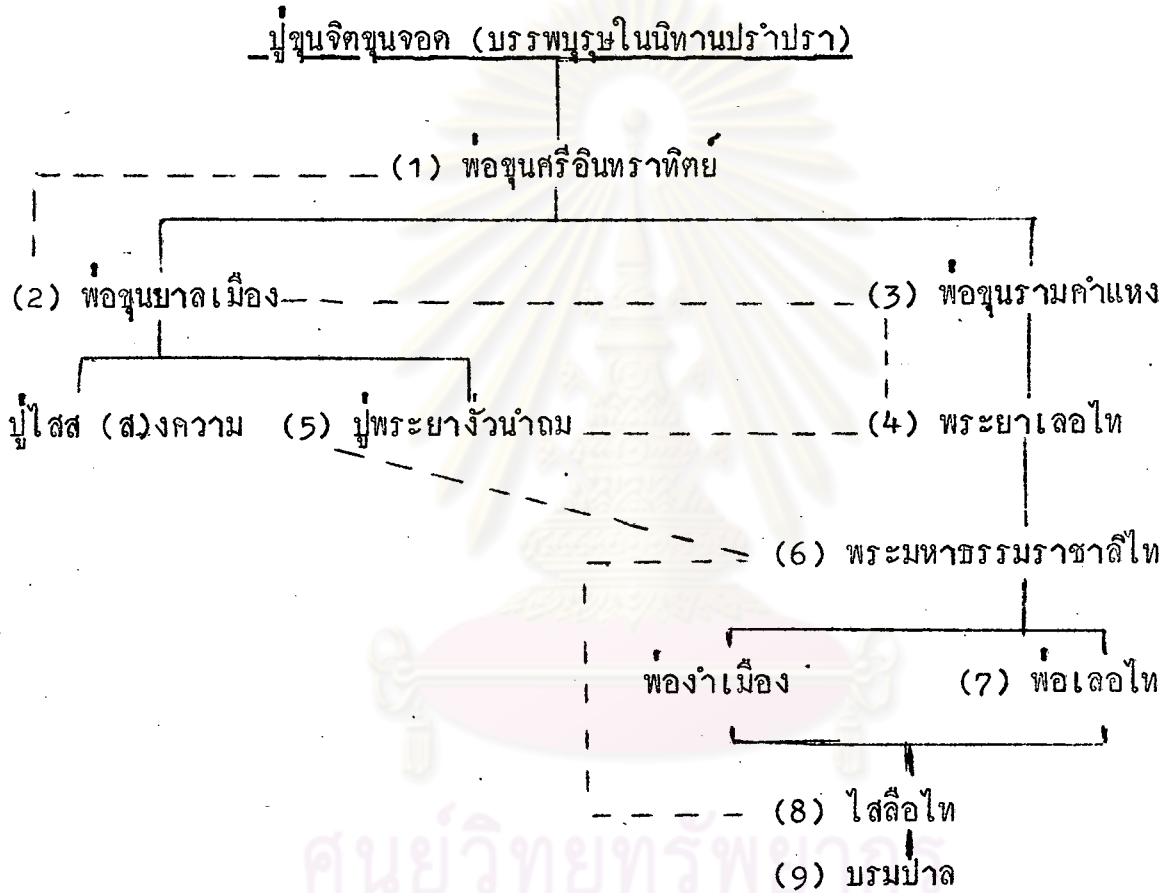
ความหมายทางการเมืองนี้เป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งในการส่งเสริมผู้ที่ขึ้นมาเป็นกษัตริย์สุโขทัย จากลำดับกษัตริย์สมัยสุโขทัย ซึ่งศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร ได้เรียงลำดับไว้¹ ดังนี้

1. พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (เริ่มเสวยราชย์ประมาณ พ.ศ.1800 สวรรคตปีใดไม่ปรากฏ)
2. พ่อขุนบานเมือง
3. พ่อขุนรามคำแหง ประมาณ พ.ศ.1822 - 1842.
4. พระยาเลอไทย
5. พระยาร่วงนำถม
6. พระมหาธรรมราชาที่ 1 ลีไทย (เสวยราชย์ พ.ศ.1890 สวรรคตระหว่าง พ.ศ.1911 - 1917)
7. พระมหาธรรมราชาที่ 2 (เสวยราชย์ถึงประมาณ พ.ศ.1942)
8. พระมหาธรรมราชาที่ 3 ไสลือไทย (เสวยราชย์ถึง พ.ศ.1962)

¹ประเสริฐ ณ นคร, ผลงานค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทย (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2514), หน้า 72.

^๑ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร เปลี่ยนตามข้อเสนอของอาจารย์ศรี อมาตยกุล ซึ่งกำหนดโดยเทียบปีเกิดของพ่อขุนรามคำแหงและพ่อขุนงำเมือง ดูเกณฑ์เทียบเรื่องนี้ในเรื่องเดียวกัน หน้า 25.

9. พระมหาธรรมราชาที่ 4 บรมपाल (เสวยราชย์ถึงประมาณ พ.ศ. 1981) เมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับแผนภูมิสายราชวงศ์พระร่วง¹ ซึ่งเรียงตามรายชื่อในจารึกหลักที่ 45 ปู่หลานสมถกัน² ดังแผนภูมิต่างดังนี้

จะเห็นได้ว่าลูกพ่อขุนบาลเมืองคือปู่พระยาจวันน่วมไม่ได้ขึ้นครองราชย์ตามหลักเกณฑ์ที่พ่อขุนรามทรงกล่าวถึงสิทธิ์ในการสืบทอดทรัพย์สืบจากบิดา เชื่อว่าความเป็นนักรบ

¹พิเศษ เจียจันทร์พงศ์, "แนวความคิดเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติในสมัยสุโขทัย," ศิลปากร 21 (มีนาคม 2521) : 20.

²กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3, หน้า 62.

ของพระองค์เป็นสิ่งเกื้อหนุนที่สำคัญในการให้พระองค์ขึ้นครองราชย์ต่อจากพ่อขุนบาลเมือง และเมื่อขึ้นครองราชย์จึงทรงยืนยันสิทธิสืบทอดอำนาจจากพ่อมาถึงลูกได้ ซึ่งพระยาเลอไทยโรสของพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ต่อเมื่อพิจารณาจากสภาพบ้านเมืองที่แตกแยกในรัชกาลของพระองค์แล้วน่าที่พระองค์จะไม่มีความสามารถทางการรบ พระยาร่วงนำดมจึงได้ขึ้นครองราชย์ เมื่อพระมหาธรรมราชาลิไทจะขึ้นครองราชย์ยังต้องเอา "ขวานประหารศัตรู" ก่อน¹ และเมื่อขึ้นครองราชย์แล้วได้รวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น จึงสามารถยืนยันสิทธิสืบทอดอำนาจจากพ่อถึงลูกได้อีกครั้งหนึ่ง กล่าวได้ว่าในแง่ของการสืบทอดอำนาจทางการเมืองก่อนรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทนั้นถ้าปราศจากกำลังและความสามารถในการรบแล้ว การสืบทอดอำนาจในสายตรงจะมีไม่ได้เลย² ปัญหาการสืบทอดอำนาจนี้แก้ไขได้สำเร็จภายหลังรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท

ความเป็นกษัตริย์ผู้ธรรม, ธรรมราชา อันมีแบบอย่างจากแนวคิดทางการเมืองในพุทธศาสนา และความสามารถทางการรบ จึงเป็นแหล่งที่มาแห่งอำนาจและการยอมรับของสถาบันกษัตริย์ในสมัยสุโขทัย ดังที่ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นครได้กล่าวไว้ว่า บรรดาจาริกสุโขทัยทั้งหมดสรร เสริญพ่อขุนรามคำแหงว่าปราบได้เมืองกว้างขวางหลาย และพระมหาธรรมราชาลิไทว่า บ้านเมืองอยู่เกษม "สมกับที่ชาวเมืองสุโขทัยนิยมนับถือ พระร่วงและพระลืออยู่ 2 พระองค์"³

3.2 ลักษณะการปกครอง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

² ชิดา สารยา, รายงานผลการวิจัยโครงสร้างของชนชั้นในสังคมไทยสมัยสุโขทัยและต้นอยุธยา (พ.ศ. 1800 - 2102) (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 42 - 45.

³ ประเสริฐ ณ นคร "ผลงานค้นคว้า..." หน้า 36 - 37.

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงลักษณะการปกครองของ
สุโขทัยว่า

...วิธีการปกครองอาณาจักร เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี คุประหลาดที่วง
อาณาจักรซึ่งการบังคับบัญชาอยู่ในรัฐบาลราชธานีปกครองเองแคบนักหนา คือเอา
เมืองสุโขทัยเป็นราชธานีที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับแล้วมีเมืองลูกหลานครอง
รักษาหน้าคานอยู่ 4 คาน คือเมืองศรีสัชนาลัย อยู่ทิศเหนือ เมืองพิษณุโลก
อยู่คานตะวันออก เมืองสระหลวงซึ่งเดี๋ยวนี้เรียกว่าเมืองพิจิตรอยู่คานใต้ กำแพงเพชร
อยู่คานตะวันตก ระยะทางตั้งแต่เมืองหน้าคานเดินถึงราชธานีเพียงภายใน 2 วัน
ทุกคาน¹

ข้อสันนิษฐานนี้แยกออกได้เป็นสองส่วนคือ

1. การปกครองควบคุมเมืองจากราชธานี มีอาณาจักรแคบ ๆ คือ
เฉพาะเมืองสุโขทัยและเมืองหน้าคาน 4 เมือง
2. กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหลวงและเมืองหน้าคานในลักษณะ
เมืองหลวงและเมืองลูกหลวง

การกำหนดลักษณะการปกครองแบบเมืองลูกหลวง เป็นสิ่งที่จะนำมาพิจารณาก่อน
ในที่นี้

การปกครองแบบเมืองลูกหลวง เป็นลักษณะการปกครองที่มีมาแต่โบราณของไทย
เป็นความคลี่คลายจากลักษณะการตั้งบ้านตั้งเมืองในระยะเริ่มแรกที่ปรากฏในตำนานทาง
เหนือที่กษัตริย์แบ่งทรัพย์สมบัติให้ลูกไปตั้งเมือง สถานะของเมืองลูกหลวงนั้นตามหลักฐาน
ที่มีอยู่ไม่มีการกำหนดลงไปอย่างแน่นอนขึ้นอยู่กับ

1. พระราโชบาย หรือพระราชนิยมของพระมหากษัตริย์ที่จะส่งเจ้านายไป
ครองเมือง รัฐที่มีอาณาจักรเล็ก ๆ อาจมีเมืองลูกหลวงมากก็ได้

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ.
(พระนคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, 2511), หน้า 10.

2. ในกรณีที่ยาณาเขตของแคว้นกว้างใหญ่ เมืองหลวงปกครองไม่ทั่วถึง พระมหากษัตริย์ต้องส่งเจ้านายไปปกครองหัวเมืองใหญ่ ๆ ให้เป็นเมืองลูกหลวง ในลักษณะนี้จำนวนเมืองลูกหลวงอาจมีมากก็ได้ มีน้อยก็ได้ไม่มีการกำหนดจำนวนตามตัว

เมืองที่จะได้รับการพิจารณาว่าเป็นเมืองลูกหลวงได้ขึ้นอยู่กับ 2 สถานะคือ

1. สถานะทางภูมิศาสตร์ จะต้องเป็นเมืองมีคูน้ำ กำแพงล้อมรอบ มีความมั่นคงแข็งแรงกำหนดที่ตั้งแน่นอน ขนาดอาจใหญ่หรือเล็กก็ได้ การมีคูน้ำและกำแพงล้อมรอบทำให้ความเป็นเมืองสมบูรณ์ เป็นศูนย์กลางในการป้องกันข้าศึกศัตรู การเศรษฐกิจและคมนาคมของท้องถิ่น

2. สถานะทางการเมือง ผู้ปกครองเมืองลูกหลวงจะต้องเป็นเจ้านายในพระราชวงศ์ ที่พระมหากษัตริย์ไว้วางใจในฐานะเครือญาติทางครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ ดังจะเห็นจากหลักฐานเอกสารว่าผู้ที่ไปรงค์เมืองลูกหลวงนั้น บางทีก็เป็นพระราชโอรส พระราชนัดดา พระราชบุตรเขย เมืองลูกหลวงแต่ละเมืองจึงมีศักดิ์ไม่เสมอกัน แต่ละแคว้นมักกำหนดเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญรองลงมาจากเมืองหลวงไว้เป็นที่ประทับของเจ้านายรัชทายาท เช่น กรุงศรีอยุธยามีเมืองลพบุรี และลำนานามีเมืองเชียงใหม่และเชียงใหม่

สถานะทางการเมือง มีผลต่อการปกครอง กล่าวคือเป็นลักษณะการกระจายอำนาจในการปกครองไปให้ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองมีสิทธิ์ขาดในการปกครองเมืองลูกหลวง และเมืองบริวารทำให้เมืองลูกหลวงมีสภาพเป็นเมืองที่ปกครองตัวเองอย่างสมบูรณ์ จะขึ้นต่อเมืองลูกหลวงเพียงความสัมพันธ์ทางเครือญาติ หรือผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ผลคือเกิดความไม่แน่นอนในการปกครอง และทางการเมือง¹

¹ศรีศักร วัลลิโภคม, "เมืองลูกหลวงกับการปกครองไทยโบราณ," วารสารธรรมศาสตร์, 4(กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม, 2518) : 77 - 89.

ลักษณะการปกครองสุโขทัยในระยะแรก ๆ คงไม่แตกต่างไปจากบ้านเมืองอื่น ๆ เช่นลานนาไทย พระยามังรายก่อนจะยกทัพไปยึดทริภุญไชยและสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นนั้น พระองค์ได้พยายามรวบรวมเมืองต่าง ๆ ซึ่งมีเจ้าเมืองเป็นญาติพี่น้องกัน พระองค์ต้องยกกองทัพไปปราบปราม เมืองใดที่เจ้าเมืองไม่ยอมอ่อนน้อม เมื่อรบชนะก็จะฆ่าเจ้าเมืองแล้วตั้งคนของพระองค์ขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทน เมืองใดที่ยอมอ่อนน้อมก็จะไว้ชีวิตตั้งให้เป็นเจ้าเมืองอย่างเดิม และให้ทุกเมืองขึ้นต่อพระองค์ สุโขทัยในระยะแรกก็มีร่องรอยหลักฐานการรวบรวมเมืองต่าง ๆ ในเขตแคว้นให้ขึ้นต่อสุโขทัย โดยเฉพาะราชวงศ์พระร่วงซึ่งขึ้นครองสุโขทัยเป็นราชวงศ์ใหม่ เมืองต่าง ๆ ย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับราชวงศ์เดิมคือราชวงศ์ศรีนาวนามิถมนมากกว่า ที่มีหลักฐานชัดเจนก็คือเรื่องของเมืองฉอด ซึ่งน่าจะเป็นครบเจ้าเมืองไม่ยอมอ่อนน้อม เมื่อขุนสามชนตายในการรบแล้วตั้งนั้น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ คงจะตั้งคนของพระองค์ไปครองแทน สถานะแห่งเมืองลูกหลวงย่อมมีอยู่ในสุโขทัยอย่างแน่นอน

ก่อนรัชกาลพระมหาธรรมราชาธิราชไท ไม่มีหลักฐานปรากฏเกี่ยวกับการครองเมืองต่าง ๆ ในอาณาจักร พ่อขุนรามคำแหงก่อนขึ้นครองราชย์ประทับอยู่เมืองใด ในรัชสมัยของพระองค์ก็ไม่มีหลักฐานปรากฏอีกเช่นกันว่า รัชทายาทของพระองค์คือพระยาเลอไทนั้นครองอยู่เมืองใดเช่นกัน มีหลักฐานบ่งบอกฐานะของเมืองลูกหลวงในสมัยหลังคือสมัยพระมหาธรรมราชาธิราชไท ก่อนพระองค์จะขึ้นครองราชย์ทรงยกกองทัพจากศรีสัชนาลัยมาปราบปราม "ศัตรู" ผู้คิดมิชอบ และปรากฏในบานแพนงเดิมของหนังสือไตรภูมิพระร่วงว่า "แลเจ้าพระยาเลอไทได้เสวยราชสมบัติในเมืองสัชนาลัยอยู่ได้ 6 เข้า จึงได้ไตรภูมิ"¹

เมืองศรีสัชนาลัยเมื่อดูจากสถานะทางภูมิศาสตร์จัดว่าเป็นเมืองใหญ่รองลงมาจากสุโขทัย ตัวเมืองมีกำแพง คูน้ำ เขิงเทินอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่ดี สถานะทางการเมืองเป็นเมืองสำคัญควบคู่กับสุโขทัยเพราะเป็นเมืองหลวงเก่ามาก่อน การที่พระมหาธรรมราชาธิราชประทับอยู่เมืองนี้เป็นเวลานาน และใช้คำว่า "เสวยราชย์" สามารถยกกำลังพลมาจัดการ

¹พระมหาธรรมราชาธิราชไท, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า 9.

กับศัตรูทางการเมืองได้ ย่อมแสดงถึงควมมีอิสระในการปกครองและการควบคุมกำลัง
คนของตนเอง

เมื่อพิจารณาตามสถานะของเมืองแล้ว สุโขทัยมีเมืองที่มีสถานะเหมาะสมแก่
การเป็นเมืองลูกหลวงอย่างน้อยหนึ่งเมืองคือเมืองศรีสัชนาลัย

ตำแหน่งของเมืองสุโขทัยตามที่สมเด็จพระยาเจ้าอรรคราชนาถกำหนด
ให้มีเมืองหน้าด่าน 4 เมืองตามคติการกำหนดความสำคัญของเมืองตามแบบขอมนั้น เมื่อ
พิจารณาจากความเป็นมาทางการเมืองและขนาดของแต่ละเมืองแล้ว สุโขทัยน่าจะมี -
ระเบียบการปกครองโดยอาศัยกลุ่มเมืองสำคัญมากกว่า ซึ่งพิจารณาได้จากสภาพการ เมือง
สองช่วงด้วยกัน

ในช่วงระยะก่อนรัชกาลพระมหาธรรมราชาธิไท่นั้น กลุ่มเมืองที่มีความสำคัญ
คือศรีสัชนาลัยสุโขทัย ซึ่งเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่และมีชุมชนอยู่หนาแน่น ในรัชกาลพระมหา-
ธรรมราชาธิไท เมืองที่เพิ่มความสำคัญขึ้นมาคือเมืองพิษณุโลก และกำแพงเพชร เนื่องจาก
สุโขทัยในช่วงนั้นประสบปัญหาการรุกรานจากอยุธยาแล้ว พระเจ้าอู่ทองได้ขึ้นมายึดเมือง
พิษณุโลก พระมหาธรรมราชาธิไททรงถวายบรรณาการเป็นอันมากเพื่อขอพระราชทานเมือง
คืน เมืองพิษณุโลกอยู่ในภาวะล่อแหลมและเมืองกำแพงเพชรอยู่ในฐานะเมืองหน้าด่านรับ
ศึกจากอยุธยาทันที ความสำคัญของเมืองทั้งสองนี้จะเห็นได้จากการที่พระมหาธรรมราชาธิไท
เสด็จไปครองเมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1906 เป็นต้นมา¹ และได้ตั้งมหาเทวีผู้เป็นพระ-
กนิษฐา ให้ครองเมืองสุโขทัย และทรงตั้งอำมาตย์ชื่อคิปัญญาให้ครองกำแพงเพชร กลุ่มเมือง
สำคัญในช่วงหลังจึงได้แก่ สุโขทัย พิษณุโลก และกำแพงเพชร ซึ่งจากร่องรอยการเติบโต
ของเมืองก็บ่งบอกว่า ขยายตัวขึ้นเป็นเมืองขนาดใหญ่ในช่วงรัชกาลพระมหาธรรมราชาธิไท่นี้

¹ประเสริฐ วน นคร, "ผลงานค้นคว้า..." หน้า 36 - 37. และศาสตราจารย์
ประเสริฐได้กรุณาอธิบายแก่ผู้เขียนว่าพระมหาธรรมราชาธิไทไปครองพิษณุโลกเพื่อคุมเมืองใน
แถบลุ่มน้ำป่าสักซึ่งเป็นกลุ่มเมืองของพ่อขุนผาเมือง.

ลักษณะการปกครองของสุโขทัยจึงไม่มีการจัดระบบที่แน่นอน ยกเว้นเมืองสำคัญ ที่มีพระราชวงศ์หรือขุนนางที่ไว้วางใจไปปกครอง เมืองอื่น ๆ มีอิสระในการปกครองภายในขอบเขตเมืองของตนหรืออาจมีเมืองบริวารเล็ก ๆ อีกบ้าง เมืองที่ยอมอ่อนน้อมต่อเมืองหลวงน่าที่จะมีการ สืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองในสายตระกูลของตน มีความสัมพันธ์กับเมืองหลวงในแง่การยอมรับและอาจส่งส่วยผลประโยชน์รายได้ ลักษณะการปกครองของสุโขทัยจึงมีจุดอ่อนแบบเดียวกับรัฐอื่น ๆ ในช่วงเวลานั้น คือความสัมพันธ์ระหว่างเมืองหลวงและเมืองต่าง ๆ ในอาณาเขตรัฐ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งจะมีเกี่ยวพันเฉพาะผู้สัมพันธ์ทั้งสองเท่านั้น เมื่อเปลี่ยนกษัตริย์ ถ้าเป็นผู้มีความสามารถทางการเมืองหรือมีข้อให้ต้องยอมรับอำนาจความสัมพันธ์ก็คงจะมีอยู่อย่างเดิม แต่ถ้ากษัตริย์องค์ใหม่ไม่เข้มแข็งพอเมืองต่าง ๆ ก็เพิกถอนความสัมพันธ์และแยกตัวเป็นอิสระจากเมืองหลวง บุคคลิกภาพของกษัตริย์จึงเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าเงื่อนไขในการจัดระเบียบอื่น ๆ

ข้อที่น่าสังเกตคือ สุโขทัยมีจุดอ่อนทางการเมือง เพราะโครงสร้างที่วางไว้เป็นโครงสร้างแบบหลวม แต่ไม่มีจุดอ่อนเช่นที่การปกครองแบบเมืองลูกหลวงในอาณาจักรไทย และอยุธยาประสมอยู่ กล่าวคือ การแตกตัวของเมืองต่าง ๆ เหมือนการหลุดจากร่างแหไปลอยตัวอยู่ ไม่มีการยกกำลังเข้ามาทำทลายอำนาจในเมืองหลวง

3.3 พื้นฐานทางเศรษฐกิจ

สุโขทัยมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจอยู่ที่มีการเกษตรเป็นหลัก เช่นเดียวกับรัฐไทยอื่น ๆ สภาพพื้นที่ของสุโขทัยประกอบด้วยสภาพพื้นที่สองแบบด้วยกันคือ

1. กลุ่มพื้นที่รูปพัด ใต้แก่งพื้นที่ที่อยู่ระหว่างเขาดงมาตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ จึงเป็นบริเวณที่มีความลาดชันมากกว่าบริเวณที่ราบลุ่มน้ำ
2. กลุ่มพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำใกล้เคียงกัน ใต้แก่งบริเวณที่อยู่ระหว่างลุ่มน้ำสาขาสำคัญ คือแม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน หน้าน้ำน้ำจะเอ่อท่วมขึ้นมารวมกันมากทำให้น้ำท่วม

นองอยู่นานทุกปี ในหน้าฝนมีน้ำนองอยู่ทั่วไป ทำให้เกิดหนองบึงมาก¹

บริเวณที่กระทบกระเทือนจากสภาพพื้นที่ทั้งสองนี้ คือบริเวณตั้งแต่อุตรดิตถ์ สุโขทัย ลงมาจนถึงนครสวรรค์ เขตที่ได้รับความกระทบกระเทือนมากเพราะอยู่ในสภาพพื้นที่รูปพัดและลุ่มน้ำใกล้เคียง คือบริเวณจากอำเภอสวรรค์โกลกลงมาจนถึงกำแพงเพชร บริเวณจังหวัดนครสวรรค์อยู่ในบริเวณลุ่มน้ำใกล้เคียงที่มีน้ำฝนซึ่งทำให้มีหนองบึงมาก สำหรับจังหวัดพิษณุโลกอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำ

จากสภาพพื้นที่ เช่นนี้ทำให้สุโขทัยมีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นจำนวนน้อย จึงต้องใช้ระบบชลประทานเข้ามาช่วย ที่มีร่องรอยให้เห็นคือบริเวณพื้นที่รูปพัดระหว่าง - ศรีสัชานาลัย สุโขทัย และกำแพงเพชร ลักษณะการชลประทานของสุโขทัยกระทำเชื่อมโยงกันสองลักษณะ คือ ใช้คันดินใหญ่ และเหมืองฝาย เปิดผืนนาบนพื้นที่ระหว่าง 3 เมืองนี้

แนวคันดินใหญ่ที่สำคัญกับการเกษตรของสุโขทัยมากที่สุดคือ "ถนนพระร่วง" ซึ่งสร้างเป็นแนวยาวตั้งแต่ศรีสัชานาลัยย่านสุโขทัยออกไปถึงกำแพงเพชร ถนนพระร่วง เป็นเขื่อนดินขนาดใหญ่ซึ่งค่อนข้างสูงในที่ลุ่มต่ำ ความกว้างของเขื่อนไม่แน่นอนบางแห่งกว้าง 2 วา บางแห่ง 5 วา จนถึง 15 วา และไม่ติดต่อกันตลอดบางตอนเปิดเป็นร่องน้ำเพื่อระบายน้ำจากปากที่สูง สองข้างถนนมีคูน้ำแต่ไม่ได้มีตลอดสาย ส่วนใหญ่จะอยู่ทางซีกตะวันตกซึ่งเป็นด้านที่ประชิดกับที่สูง² คูบางแห่งกว้างมากจากแนวถนนพระร่วงจะมี-

¹ ชีเกฮารุ ทานาเบ้, "การชลประทานเพื่อการเกษตรในประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจไทย," วารสารธรรมศาสตร์ 5 (ตุลาคม 2518 - มกราคม 2519), 2 : 70 - 71.

² ศรีศักร วัลลิโภคม, "การชลประทานและการคมนาคมในสมัยสุโขทัย," รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย (พิษณุโลก: ศูนย์สุโขทัยศึกษา, 2520), หน้า 293.

ลำเหมือง ลำฝาย เป็นคลองซอยแยกเข้าไปในผืนดิน ทำหน้าที่เป็นคลองส่งน้ำ นอกจากนี้ยังมีตระพัง (สระน้ำ) ต่าง ๆ และคันดินอันใหญ่อีกหลายคัน แนวทางถนนพระร่วงลำเหมืองฝาย คันดินโดยรอบเมืองสุโขทัย และตระพังภายในเมืองต่าง ๆ เหล่านี้สร้างขึ้นอย่างมีการวางแผนเพื่อควบคุมน้ำที่ไหลบ่ามาจากบริเวณภูเขา และน้ำที่หันมาจากลำน้ำต่าง ๆ ให้ไหลไปตามแนวทางการควบคุมบังคับที่ทำไว้ ด้วยวิธีการเช่นนี้ผืนดินโดยรอบเมืองสุโขทัย พื้นที่ระหว่างศรีสัชนาลัย สุโขทัย และกำแพงเพชร จึงเปิดออกเป็นผืนนาอันกว้างขวางได้¹

ลักษณะชลประทานในพื้นที่ที่เป็นหัวใจของรัฐนี้ แม้จะมีไม่มากมายเมื่อเปรียบเทียบกับลานนาไทย แต่ก็นับได้ว่าเป็นลักษณะชลประทานขนาดใหญ่ใช้แรงงานมาก ซึ่งต้องการการดูแลบำรุงรักษาอยู่เสมอ สิ่งนี้คือข้อจำกัดอย่างสำคัญเพราะผลผลิตทางการเกษตรที่ได้เป็นผลผลิตที่ต้องลงทุนจัดระบบชลประทานเช่นนี้เชื่อได้ว่าช่วยให้สุโขทัยอุดมสมบูรณ์ได้จริง ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงที่ได้มีผู้เข้ามาขอตั้งบ้านเมือง และที่ทรงช่วยเหลือให้แม่น้ำที่จะตั้งตามแนวสองฟากข้างถนนนี้ เพราะมีร่องรอยเมืองหรือชุมชนโบราณขนาดเล็กหลายแห่ง แต่ความสมบูรณ์นี้มีเงื่อนไขอยู่ที่ความสามารถในการบำรุงรักษา และปริมาณน้ำที่สามารถกักเก็บไว้ได้นานเพียงไหน ผลผลิตทางการเกษตรจึงไม่ใช่ผลผลิตที่คงที่ และมีลักษณะของการต่อสู้เพื่ออยู่รอดในบางครั้งสุโขทัยจึงต้องสั่งข้าวมาจากดินแดนทางใต้ คือลพบุรีขึ้นไปกิน² และมีเหตุพิภพภัย อันอาจจะเกิดจากฝนแล้ง เช่นที่ในชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึง เมืองชัยนาทหรือเมืองพิษณุโลกว่าขาดแคลนข้าว จนเห็นช่องทางให้พระเจ้าอู่ทองปลอมเป็นพ่อค้าข้าวขึ้นไปยึดเมือง

การผลิตสังคโลกซึ่งเคยเชื่อกันว่าเป็นการผลิตเพื่อส่งออกไปขายต่างประเทศ นั้นจากการสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์ เรื่อง "การวิเคราะห์

¹ชิตา สาระยา, รายงานผลการวิจัย..., หน้า 71 - 72.

²เจดิม บงบุญเกิด, "เมืองไทยในจดหมายเหตุจีน," ศิลปากร

เรือโบราณที่ค้นพบในอ่าวไทย" ก็ได้ให้ข้อสรุปที่น่าเชื่อว่า การค้าสังคโลกเป็นธุรกิจที่ทำในปลายสมัยสุโขทัย ซึ่งน่าจะเป็นอยุธยาเป็นผู้ค้าเนิรกิจการเอง¹

พื้นฐานทางเศรษฐกิจของสุโขทัยจึงไม่มีปัจจัยเพียงพอแก่การผลักดันให้เหลือเป็นความมั่งคั่งของรัฐได้ ขณะเดียวกันการต่อสู้กับสภาพธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดก็เป็นการบั่นทอนอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ไม่ว่าสุโขทัยจะอดหยากยากจน ความเฟื่องฟูของพุทธศาสนาสถาปัตยกรรมสถาน และโบราณวัตถุต่าง ๆ เป็นประจักษ์พยานได้ถึงฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่คนแค่นัก เพียงแต่พื้นฐานทางเศรษฐกิจที่พอเลี้ยงตัวได้นี้ไม่ใช่สิ่งช่วยเสริมปัจจัยอื่นๆ ในโครงสร้างรวมของรัฐ

3.4 การควบคุมกำลังคน

กำลังคนในสมัยโบราณมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นฐานอำนาจทางการเมือง ทหาร อันนำไปสู่การเมืองอำนาจทางการเมือง และยังเป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจในแง่เป็นแรงงานการเพาะปลูกทางเกษตร การก่อสร้าง และอื่น ๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่รัฐในสมัยโบราณคือ การมีจำนวนประชากรน้อยแต่มีที่ดินมาก จึงต้องรวบรวมกำลังคนเข้ามาไว้ในดินแดนของตนให้มากที่สุด การสงครามส่วนใหญ่แล้วมีจุดประสงค์ในการกวาดต้อนผู้คนไปเป็นของตนมากกว่าการยึดครองพื้นที่ ดังที่มักกล่าวถึงในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทยว่า การเทครัวเป็นต้น

จากการที่สุโขทัยสามารถแผ่อำนาจทางการเมืองได้ในช่วงสามรัชกาลแรกของราชวงศ์พระร่วงนั้น แสดงว่าสุโขทัยมีกำลังคนค่อนข้างมาก อย่างน้อยก็มากกว่ารัฐอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน แต่ความพยายามเพิ่มพูนกำลังก็มีให้เห็น ด้วยการดำเนินนโยบายชักจูง เช่น การงคณาภิษานบ้าน การเปิดการค้าเสรีย่งด่าน และการจัดระบบชลประทาน

¹ดร.เพ็ญศักดิ์ จักขุจินดาโชวิทย์ บรรณาธิการ, "วิเคราะห์เรือสำเภาบอราณที่ค้นพบในอ่าวไทย," วารสารโบราณคดีฉบับพิเศษ 7 (2521), 3.

ให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ จำนวนคนที่เพิ่มพูนมากขึ้นนี้อาจเห็นผลได้ในระยะสั้น แต่ในระยะยาวปัญหาเรื่องกำลังคนคือเมื่อชักจูงให้เข้ามาอยู่ได้แล้วจะควบคุมเอาไว้ให้อยู่ได้ตลอดหรือไม่ ระบบมุนนาย-ไพร่สมัยอยุธยาเป็นสิ่งยืนยันได้อย่างดีถึงความพยายามของรัฐที่จะสร้างระบบควบคุมกำลังคนไว้ให้มีประสิทธิภาพที่สุด

พิจารณาจากเนื้อความในจารึกแล้วไม่เห็นร่องรอยการควบคุมกำลังคนในลักษณะที่มีระบบนอกจากจะเห็นว่ามีการเกณฑ์คนซึ่งเป็นการเกณฑ์เป็นเมือง ๆ เช่นในจารึกหลักที่ 8 ที่กล่าวถึงการเกณฑ์คนไปนบพระบาทว่า "อยู่ในสองแควได้เจ็ดเข้า จึงนำพลมา มีทั้งชาวสระหลวง สองแคว ปากยม พระบาง ชากังราว สุพรรณภาว นครพระชุม เมือง... เมืองพาน เมือง... เมืองราด เมืองสะคำ เมืองหล่มบาจายเป็นบริวาร..."¹

ในไตร ภูมิพระร่วงกล่าวถึงพระบรมมหาราชจักรพรรดิราชาเสด็จโดยจักรแก้วทางอากาศว่า "ด้วยบุญอำนาจแห่งกงจักรแก้วนั้นแล ฝูงพราหมณาจารย์ก็ดีแลลูกเจ้าลูกไทยทั่วบ้านทั่วเมืองแลลูกขุนมนตรีหัวหมื่นหัวพัน และไพร่ก่ภูมิ เสฏฐีพยารี พ่อค้าพ่อครัวสุทรแพทยทั้งหลายฝูงนี้ เทียรยอมมีกายอันบริสุทธิ์ทุกคน ห้ามลทินมิได้เลยสักคน"

ตำแหน่ง "หัวหมื่นหัวพัน" แสดงว่ามีการควบคุมคนเป็นลำดับจากพื้นมาเป็นหมื่น

ในจารึกหลักที่ 107 จากเมืองแพร่ พ.ศ. 1882 สะท้อนภาพกลุ่มคนต่าง ๆ ว่า มีทั้งมุนนาย ไพร่ เจ้าเมือง ลูกเจ้าลูกขุน

ร มหาชนคนทั้งหลาย จึงสู่ชาวเจ้าขุ-

น มุนนายไพร่ไทยทุกคนพึงยังธรร-

ม บุญอัน(คนเท่า)นั้นกล่าวถึงขุน(กู)

จารึกหลักนี้ระบุลักษณะการควบคุมที่มีมุนนายและไพร่ ชักเจน แต่เป็นจารึกของจังหวัดแพร่

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกเล่ม 1, หน้า 118 - 119.

ควรจะเป็นไปได้ว่าสังคมสุโขทัยยังไม่มี การวางระบบควบคุมคนเป็นขุนนายไพร่ อย่างแน่นอนตายตัว การควบคุมคงกระทำไปอย่างหลวม ๆ เช่นการจัดหมวดหมู่พอให้สะดวกในยามที่ต้องการเกณฑ์แรงงานได้ ทั้งนี้พิจารณาจากลักษณะการชลประทานซึ่งต้องใช้แรงงานคนมาบำรุงรักษา และการทำเหมืองฝายแยกออกไปซึ่งก็ต้องการคนบำรุงรักษาอีกเช่นกัน ประชาชนต้องแบ่งแรงงานถึงสองด้านเช่นนี้ การที่สังคมจะมีกฎเกณฑ์ควบคุมอีกคงจะเป็นสิ่งพ้นวิสัย สภาพอ่อนคลายทางสังคมนี้เป็นเหตุให้มีไพร่จากอยุธยาหนีไปทำมาหากินในสุโขทัย¹

จากบรรดาโครงสร้างด้านต่าง ๆ ที่เสนอมานี้ จะเห็นได้ว่าระบบการเมืองของสุโขทัย มีจุดอ่อนอยู่สองส่วนคือไม่มีการริเริ่มจัดรูปแบบการปกครองที่กระชับรัดกุม และความคุมเมืองต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี พื้นฐานทางเศรษฐกิจไม่อาจให้ผลดีได้ในระยะยาวเนื่องจากพื้นฐานการผลิตแบบเกษตรกรรมเป็นการ เกษตรที่ต้องพึ่งการจักรระบบพื้นที่ดิน การชลประทานที่กระทำนั้นไม่ใช่เป็นการดึงความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติดังเช่นระบบเหมืองฝายในลานนา แต่เป็นการต่อสู้เพื่อเอาชนะสภาพธรรมชาติที่ไม่เอื้ออำนวย ในแง่นี้แม้ลักษณะทางเศรษฐกิจอาจจะให้ผลผลิตที่พอเพียงในทางกลับกัน เป็นสิ่งบั่นทอนพลังของรัฐ เพราะต้องการแรงงานบำรุงรักษาอยู่เสมอ โครงสร้างส่วนที่เด่นที่สุดคือ การรับรูปแบบกษัตริย์และการปฏิบัติตนจากแนวคิดทางการเมืองของพุทธศาสนา เพราะในท่ามกลางโครงสร้างหลวมเช่นนี้ บุคคลิกภาพขององค์พระมหากษัตริย์กลับเป็นสิ่งที่โดดเด่นสำคัญที่สุด เพราะจะเป็นผู้ดึงความกระจัดกระจายทั้งหลายให้มารวมอยู่ด้วยกัน การมีรูปแบบของกษัตริย์ผู้ธรรม ผู้เป็นธรรมราชา ปกครองโดยธรรม และอุปถัมภ์ศาสนาโดยที่เป็นที่รับรู้ร่วมกันในสังคมจึงเป็นสิ่งเดียวที่กล่าวได้ว่าการจักรระเบียบในตัวเอง ส่วนการควบคุมกำลังคนซึ่งมีการควบคุมแบบหลวม อันน่าจะเป็นจุดอ่อนทางการเมือง เพราะเป็นพื้นฐานอำนาจที่สำคัญประการหนึ่งนั้น น่าจะเป็นไปได้ว่าให้ผลดีทางอ้อมกล่าวคือไม่มีกลุ่มอำนาจอื่นขึ้นมาท้าทายอำนาจกษัตริย์ได้

¹กฎหมายตราสามดวง, (พระนคร: องค์การคำคุณุสภา, 2505), 3 : 2-3.